

RECENZII ȘI NOTIȚE BIBLIOGRAFICE REVIEWS

Regina Polak / Wolfram Reiss (ed.), *Religion im Wandel. Transformation religiöser Gemeinschaften in Europa durch Migration – Interdisziplinäre Perspektiven* (Religia în schimbare. Transformarea comunităților religioase din Europa prin migrație), Seria: Religion and Transformation in Contemporary European Society, 2015, Göttingen: V & R unipress și Vienna University Press, 400p, ISBN: 978-3-8471-0369-1.

Fenomene precum migrația și existența în condiții de diaspora au luat în ultimele decenii o amploare fără precedent, ajungând să capteze tot mai mult atenția studiilor sociale. Cercetarea dimensiunii religioase a migrației reprezintă un subdomeniu relativ nou, dar tot mai dinamic, în interiorul acestui areal al preocupărilor științifice cu fenomenul migrațional. Majoritatea cercetărilor de până acum au avut în vizor religiozitatea personală a migranților și au încercat să răspundă la întrebarea dacă aceasta este sau nu un impediment în calea integrării nou veniților în statele lor de reședință. Volumul colectiv coordonat de Regina Polak și Wolfram Reiss își propune să așeze noi accente, urmărind transformările socio-religioase care au loc în Europa ca urmare a migrației și felul în care se modifică discursul despre religie în sectorul social, politic, juridic și chiar în cel al dialogului inter-religios (p.9).

Volumul reunește 15 studii redactate de autori, fie teologi, fie aparținând diferitelor discipline sociale. Fiecare dintre autori a primit ca punct de plecare pentru elaborarea reflexiilor sale două întrebări: cum modifică fenomenul migrațional însemnătatea religiei în teorie și practică, respectiv cum se modifică poziția Bisericilor și a comunităților religioase în Europa ca urmare a migrației (p.9). Răspunsurile extrem de diverse sunt grupate în două secțiuni: prima reunește analize politice și sociale, precum și studii teoretice, cea de-a doua fiind dedicată analizelor de caz, materialelor cu un mai pronunțat accent practic precum și celor care deschid perspective acționale.

Din totalul de studii am ales doar câteva pentru a ilustra bogăția de informație a volumului. Astfel, materialul lui Martin Baumann intitulat *Religion als Ressource und Konfliktpotential in Europa. Analytische Perspektiven auf Immigration, Gemeinschaft und Gesellschaft* (Religia ca resursă și potențial de conflict în Europa. Perspective analitice asupra imigrației, comunității și societății) (p.49-76) evidențiază faptul că, dacă luările de poziție mai vechi cu privire la religie în contextul migrației o considerau pe aceasta o piedică în calea integrării migranților în societățile de destinație, astăzi multiple cercetări sociale au relevat faptul că, din contră, existența comunităților religioase ale migranților este o precondiție a integrării lor socio-culturale. Prin intermediul comunităților religioase

Recenzii

migranții devin conștienți de identitatea lor și dezvoltă primele structuri capabile de a prelua funcții sociale, caritative, educaționale și politice (p.52u.).

Alexander-Kenneth Nagel problematizează în studiul său *Religion, Migration, Institutionalisation – Begehung einer Theoriebaustelle* (Religie, migrație, integrare – pășind pe un șantier teoretic) unele constructe teoretice privind evoluția grupurilor și a comunităților de migranți. Una dintre ele este cea care propune un model etapizat de instituționalizare progresivă a comunităților religioase. Nagel arată că dinamica instituțională este mai complexă, fazele de insituționalizare și cele de deinsituționalizare alternând (p.78u.). Astfel se poate vorbi în cazul comunităților de migranți despre „o tensiune permanentă între instituționalizare și deinsituționalizare, ortodoxie (păstrarea nealterată a normelor religiei în cauză, n.n.) și heterodoxie, ca și între stilurile de viață ale primei și ale celei de-a doua generații” (p.91). Nagel critică de asemenea viziunea unilaterală care are în vizor doar transformarea comunităților religioase sub acțiunea normativă a statului și vorbește despre puterea transformativă a agenților religioși, care își pun amprenta nu doar asupra modului în care statul de destinație percepe fenomenul religios, dar și asupra structurilor și a mecanismelor de operare ale acestuia (p.83u.). În al treilea rând, Nagel pledează pentru o reinterpretare relațională a conceptului de diaspora, punând în prim plan legăturile transnaționale pe care comunitățile de migranți le creează și le mențin active (p.87u.).

În partea a doua a volumului, un referat ca cel al lui Martin Jäggle este intitulat sugestiv *Herausforderungen der religiösen Pluralität für die Schule* (Provocări ale diversității religioase la nivelul școlii; p.183-204). Sistemele de învățământ din Europa încă sunt construite, spune Jäggle, pe premisa unei școli omogene și monolinguale, ceea ce în ultimii ani nu mai corespunde realității (p.184u.). Jäggle teoretizează nevoia recunoașterii heterogenității drept normalitate și a diversității ca resursă (p.186u.). Reconfigurarea educației religioase este un proiect european, aflat pe agenda unor instituții precum OSCE (p.197u.). O cultură a recunoașterii reciproce (p.187u.), precum și un proces de formare care să dezvolte sensibilitatea față de cultura religioasă a celui alt și să invite la dialog cu el (p.194u.) sunt imperios necesare pentru buna funcționare a învățământului în Europa de azi.

Situația migrației române în Europa este prezentată cu vervă, luciditate și spirit critic de Radu Preda în materialul cu titlul *Von der Wende verweht. Die orthodoxen Gemeinden Westeuropas nach 1989 aus sozialtheologischer Perspektive* (La răscruce de regimuri. Comunitățile ortodoxe din Europa de Vest după 1989 din perspectiva teologiei sociale; p. 353-374). Studiul lui, redactat înainte de Sfântul și Marele Sinod din Creta, subliniază provocările teologice ale conceptului de „diaspora creștină” (p. 367u.) și prezintă încercările de soluționare practică a „inconsecvenței teologice” (p. 369). În același timp, materialul articulează o critică dură a comunismului și a urmărilor sale, înfierând fenomenul corupției care are drept urmare sărăcirea țării și dezmembrarea familiilor, separate de imposibilitatea de a asigura copiilor minime standarde materiale în țară. Contribuția sa întregeste astfel abordările din volum, reliefând cu claritate motivațiile care îi pun pe drumuri și dramele cu care se confruntă atât migranții economici cât și familiile lor.

Per ansamblu, volumul este o contribuție valoroasă la cercetarea impactului transformățional al religiei asupra imigranților înșiși, a spațiilor din care pleacă precum și a celor în care ei se stabilesc. Evidențierea diverselor consecințe ale proceselor migraționale

Recenzii

în plan politico-social european precum și a influenței pe care factorul religios o joacă în cadrul transformărilor socio-politice și culturale actuale este mai mult decât binevenită în contextul actual. Teologului i se oferă astfel o abordare de mare actualitate, care îi permite să sesizeze și să interpreteze corect transformările pe care le suferă astăzi religia și îl ajută să discearnă între nucleul său atemporal și manifestările aflate sub raza de incidență a factorilor contextualii. Cititorului nespecialist cartea îi deschide perspective până acum prea puțin cunoscute, îi oferă șansa de a se raporta mai informat la discursul public și medial și îl ajută să înțeleagă și să integreze mai bine posibile experiențe personale traumatizante.

Lect. Dr. habil. Alina Pătru

Tim Dowley, *Atlas istoric al Reformei*, Oradea, Casa Cărții, 2016, 159 p.

În contextul Jubileului de 500 de ani de Reformă protestantă, sărbătorit în 2017, Casa Cărții din Oradea oferă specialiștilor în Teologie și Istorie și nespecialiștilor deopotrivă, un instrument salutar de lucru, prin traducerea și publicarea în limba română a *Atlasului istoric al Reformei* în anul 2016. Apărut în engleză cu titlul *Atlas of the European Reformation* (Oxford, 2015), lucrarea este rezultatul efortului transdisciplinar a doi cercetători, londonezul Tim Dowley, deținător al unui doctorat în Istoria Bisericii la Universitatea din Manchester, autor și editor a numeroase materiale pentru studiul biblic și istoria Bisericii, care s-a ocupat de partea documentară și de realizare a textului și al lui Nick Rowland, profesor la Universitatea din Cambridge, căruia îi aparține realizarea cartografică.

Pornind de la ideea că „o hartă nu este doar o simplă diagramă, ci dezvăluie și articulează sensuri ascunse; creează punți între un loc și altul, între idei disparate” (Reif Larsen, p. 5), lucrarea caută să dea o imagine cât mai clară a amalgamului de factori și a rețelei de personalități europene care au determinat declanșarea fenomenului Reformei protestante în Europa și răspândirea lui pe mapamond, cu efecte de remodelare a spațiului religios și politic în secolul al XVI-lea și ulterior. Peste 60 de hărți detaliate, imagini sugestive și panorame cronologice sunt interpretate și completate de texte de specialitate, accesibile și nespecialiștilor, oferindu-le șansa „unei busole” pentru „a-și putea determina poziția pe harta geografiei umane” (John Henrik Clarke, p. 5).

Construcția *Atlasului istoric al Reformei* urmează un parcurs logic, practic, Reforma protestantă fiind contextualizată, identificându-se cauzele, dezvoltarea, amploarea și consecințele fenomenului. Lucrarea se deschide cu un succint „Cuvânt înainte” (p. 11), care prezintă contributorii lucrării, urmat de o „Panoramă cronologică 1300-1700 d.Hr.” (p. 12-20) și de o „Introducere” (p. 20-21) ce clarifică intențiile și structura lucrării. În cele patru secțiuni („Partea întâi: Înainte de Reformă”, „Partea a II-a: Reforma”, „Partea a III-a: Reforma catolică și Contrareforma”, Partea a IV-a: Zorii modernității europene”), atlasul acoperă temporal anii 1300-1700 d.Hr, iar spațial, urmărește fluxul și refluxul fenomenului religios în sine, amplificat și condiționat de factorii politici, economici și sociali pe întreg mapamondul.

„Partea întâi: Înainte de Reformă” (p. 22-49) surprinde tabloul complex al Europei medievale târzii. „Dezvoltarea educației”, „Valdezii”, „Devotio moderna”, „Schisma